

Un transilvănean la Veneția. Cazul voievodului Ștefan Lackfi II, în contextul conflictului veneto-padovano-maghiar de la 1372-1374

ȘERBAN MARIN

Despre familia transilvăneană Lackfi nu se cunosc foarte multe. Cel puțin, istoriografia românească evită să intre în detalii legate de familiile voievodale transilvănene. Iar atunci când o face, se simte automat nevoită să atribuie – ca și în cazul familiei pe care o avem acum în vedere – pecetea unei dubitabile origini românești. Este și cazul lui Ștefan Pascu, care, înainte de orice alt amănunt legat de „dinastia” voievodală Lackfi, face precizarea: „Lackfi, de origine voievodală română din Maramureș”¹. Nici o referință la eventuale surse primare. Nici o trimitere bibliografică. În orice caz, chiar și în continuarea referirilor la această familie („înghesuită” în rândurile unei singure pagini), detaliile sunt foarte reduse, insistându-se pe puterea politică a voievozilor proveniți din această familie, ca o eventuală contrapondere la cea a regalității angevine din Ungaria. Desigur, intenția nu este dificil de observat: voievozi de origine română, aflați pe picior de egalitate cu regii maghiari. Nu insistăm, deoarece am depăși domeniul istoriei și am intra, fără voie, în cel al patosului. De asemenea, interminabilele dezbateri româno-maghiare cu privire la istoria Transilvaniei nu reprezintă intenția noastră și nu ar face decât să balcanizeze discursul istoric. Intenția prezentului studiu este aceea de a aduce în prim-plan o referire la voievodul transilvănean Ștefan Lackfi II (1372/73-1376), provenită dintr-un perimetru neutru: cel venețian.

Ceea ce se știe mai puțin despre voievodul transilvănean în cauză este că el reprezintă unul dintre puținele personaje aparținând spațiului românesc care să fie menționat de către cronistica venețiană². El face obiectul unui episod desfășurat în anul 1373, anume campania antivenețiană inițiată de regele Ungariei Ludovic I de Anjou (1342-1382). Conform cronicilor venețiene, trupele trimise de regele

---

¹ Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 429.

² Pentru celelalte episoade în care valahii sau Țările Române sunt menționate în cronistica venețiană, vezi Șerban Marin, *I valacchi nella cronachistica veneziana: tra realtà e finzione*, în volumul *Atti del Convegno italo-romeno "Dall'Adriatico al Mar Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni"*, Venezia, 28-30 novembre 2001 (editor Grigore Arbore-Popescu), Veneția, Consiglio Nazionale delle Ricerche, 2002 (sub tipar).

maghiar erau conduse tocmai de voievodul Transilvaniei, iar campania a fost soldată cu luarea voievodului ca prizonier la Veneția.

În custodia Arhivelor Naționale ale României se află două manuscrise microfilmate ale cronicii lui Giovanni Giacopo Caroldo, ambele fiind identificate pe rola 231 din cadrul colecției Franța și având cotele Italien 320 (cadrele 3-394) și Italien 321 (cadrele 399-703). Ele provin de la *Bibliothèque nationale* din Paris. Se adaugă rola 76 din colecția Italia, care cuprinde, printre altele, primele două cărți ale cronicii caroldiene (cadrele 45-268), având ca proveniență *Biblioteca nazionale Marciana* din Veneția (cota It. VII. 128b.), aceasta din urmă necuprinzând și episodul pe care îl avem în vedere. În altă ordine de idei, conchidem că la atât se reduce prezența cronicisticii venețiene în cadrul Arhivelor Naționale.

În calitate de secretar al Consiliului celor Zece la începutul secolului al XVI-lea, Giovanni Giacopo Caroldo a avut la îndemână o seamă de documente secrete, neaccesibile publicului larg, folosindu-se de ele din plin. Nu ne rămâne decât regretul că el și-a oprit nararea evenimentelor o dată cu moartea dogelui Andrea Contarini (1368-1382). Documentele aflate la dispoziție i-ar fi permis aducerea în discuție a unor detalii inedite, valoroase și pentru secolele al XV-lea și al XVI-lea, până în momentul dispariției sale³.

Cu toate acestea, importanța descrierii evenimentelor ante 1382 rămâne neștirbită, iar numărul impresionant de copii ale cronicii sale este o dovadă în plus în acest sens⁴.

³ Pentru manuscrisele cronicii lui Caroldo de la *Marciana*, vezi Freddy Thiriet, *Les chroniques vénitienes de la Marcienne et leur importance pour l'histoire de la Roumanie gréco-vénitienne*, extract din *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire*, publiés par l'École Française de Rome, anul 1954, p. 241-292 (266-272) [unde se precizează (p. 272) că „le travail de Caroldo mérite plus le nom d'histoire que de chronique”], Antonio Carile, *La cronachistica veneziana (secoli XIII-XVI) di fronte alla spartizione della Romania nel 1204*, Florența, Leo S. Olschki, 1969, p. 158-159. În pofida apelurilor lui Vittorio Lazzarini, *Il testamento del cronista Gian-Giacomo Caroldo: per una edizione della sua cronaca*, în *Scritti storici in memoria di Giovanni Monticolo*, Veneția, 1915, Fr. Thiriet (op. cit. și *La Roumanie vénitienne au moyen age. Le développement de l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe-XVe siècles)*, Paris, E. de Boccard, 1959, pp. 16-17) sau Julian Chrysostomidis, *Studies on the Chronicle of Caroldo*, în *Orientalia Christiana Periodica* 35 (1969), p. 123-182 referitor la editarea acestei cronici, dorința lor nu a fost încă dusă la îndeplinire. Pentru date suplimentare despre Giovanni Giacomo Caroldo, vezi și M. Foscarini, *Della Letteratura Veneziana ed altri scritti intorno ad essa*, Veneția, 1854 [Padova, 1752], p. 172, nota 3; H. Kretschmayr, *Geschichte von Venedig*, 3 volume, Aachen, 1964 [Gotha, 1920]: vol. II, p. 547.

Dintre manuscrisele studiate personal la Biblioteca Marciana, cronica lui Caroldo poate fi detectată la următoarele cote: It. VII. 127; It. VII. 128a; It. VII. 128b; It. VII. 320; It. VII. 905-906; It. VII. 970; It. VII. 971; It. VII. 972; It. VII. 1974; It. VII. 1975-1976. Se pot adăuga cele de la biblioteca fundației Querini Stampalia (cotele IV. 112 și IV. 113) sau de la Biblioteca Apostolică din Vatican (cotele Vat. lat. 6085 și Vat. lat. 6088).

Alături de o traducere proprie, redăm mai jos referirile făcute la adresa voievodului transilvănean și a campaniei sale antivenetiene în regiunea Treviso, ca aliat al seniorului de Padova, Francesco da Carrara, în conformitate cu manuscrisul Italien 320⁵.

f. 307^r

Il Re d'Ungaria havea licentiatto messer Pantalon Barbo oratore, et publicata la guerra contra la Signoria, et fatto inviare verso il Friuli grosso numero d'Ungheri, Capitano il Vaivoda di Transilvania, il quale, si teneva per certo, che farebbe ogni poter suo (venendogli occasione) d'haver Triviso; per la qual cosa alla Signoria era sommamente a core quella città; aggiuntovi, ch'il Re d'Ungheria haveva operato con li Duchi d'Austria, che prestassero favore al Signor di Padova; onde furono mandati alla custodia di Triviso messer Marco Giusto, messer Guido Bon, messer Andrea Bragadino, et messer Micheletto Zantani capi di ballestrieri con denari 20 al mese per ciascuno. [...].

f. 307^v

[...]. La Maestà del Re d'Ungheria⁶ continuava la guerra gagliardamente, mandando di tempo in tempo contra Venetiani⁷ grosso numero di caualli, li quali scorrevano per il Trivisano sino alle basse, commettendo tutti quelli maggior danni, et qualunque sorte di crudeltà, incendij, et violenze, ch'immaginar si ponno; et haveva essa Maestà eccitati li Duchi d'Austria; et però fù mandato messer Andrea Veniero a Conte di Goritia per sostenerlo, acciò egli non s'adherisce a gli Ungheri, et Austriachi. [...].

f. 308^v

Il Signor Giberto, giunto in campo con due Proveditori messer Lunardo Dandolo, et messer Pietro dalla Fontana, fece cavalcar le genti sue, ch'erano nel Padoano a Santa Margherita, al Casal di San Vio [sic!], et a Legnaro, et passò verso Paluelo, et la Mira, facendo molti bottini, et prigionieri, li quali venivano condotti alla torre del Corame, et poi a Venetia, e tra gli altri fù condotto prigioniero messer Guido da Vigonza, ch'era deputato alla guardia della Brenta. Dopò il Capitano generale, alli 16 d'Aprile, uscì fuori della bastita di Lova in campagna con l'essercito verso Fossa Nova; nella bastita rimasero molti ballestrieri, et arcieri venuti di Candia. Vennero dopò le genti

⁵ În numerotarea filelor de mai jos, am urmat pe cea a manuscrisului original.

⁶ „La Maestà d'Ongaria”, cf. Italien 321, f. 241^r (evident, o omisiune în text; asemenea omiteri sau adăugiri sunt frecvente în cronicistica venețiană în privința titlaturii diferitelor personaje, de la un manuscris la altul).

⁷ „contro il Senato Veneto”, cf. Italien 321, f. 241^r.

del Signor di Padova all'incontro, et si fece fatto d'arme, nel quale si fece molta stragge, fatti prigionieri 12 Kavallieri Ungheri, tra li quali era un nepote del Vaivoda, Il Conte di San Bonifacio, Tommaso Ungaro, Giovanni da Peraga, et Africano di Anselmini, essortavano li suoi a ripigliar animo, et dimostrar la virtù loro, et si spinsero tanto avanti, et con tal impeto, et ardore, che l'essercito Veneto si conuenne ritirare; [...].

f. 309^v

[...]. Di questa adversa sorte tutta la Città di Venetia hebbe grave molestia, [...]. L'essercito alloggiava in luoghi palustri, et per il mal'aere molti cadevano da febre infermi, et convenivano partirsi di campo [...].

f. 309^v

[...]. La Signoria scrisse subito al Capitano, haver inteso con molto dispiacere, che si ritrovasse indisposto della persona, et l'essortava ad attender a risanarsi, et farsi gagliardo, per poter procurar il beneficio dell'impresa, et che sino, che si risanasse, gli piacesse lasciare il governo dell'essercito, et dell'impresa alli Governatori, a quali fù scritto, che dovessero governar l'essercito per giornata, et attender con ogni loro potere a danneggiar gli nimici con sicurezza dello Stato Veneto. Li Governatori erano messer Lunardo Dandolo Kavallier fù del Duce, et meser Pietro dalla Fontana, li quali fecero far una fossa dalla bastita grande verso quella del Signor di Padova, et sopra essa fossa un bastione, nominato Buon conforto, il quale fù finito in una notte, et postovi dentro conveniente presidio. Si ritrovava in campo del Signor Francesco da Carrara l'Illustre Steffano Vaivoda di Transilvania; il qual fù mandato in suo soccorso dal Re d'Ungheria con grosso numero di cavalli Ungheri, et s'era posto a quella guardia; questo venne con la sua banda⁸, per ruinar il detto bastione; all'hora messer Lunardo Dandolo si spinse incontro con l'essercito, et venne tanto avanti, ch'il Vaivoda convenne ritirarsi. Il giorno dietro il Signor di Padova, et il Vaivoda con tutto l'essercito comparvero in campagna, presentando la battaglia a Venetiani; Messer Pietro dalla Fontana, il quale haveva quel giorno il governo, subito fece poner ad'ordine l'essercito, et chiamati a se li Contestabili⁹, et Capitani, cosi da cavallo, come da piedi, e tutti li soldati, disse in questo modo. [...].

⁸ „era venuto a quella banda con le sue genti”, cf. Italien 321, f. 242^v.

⁹ „a se tutti li Contestabili”, cf. Italien 321, f. 242^v.

f. 310^r

[...]. *Il Signor di Padova havea tutte le sue genti unite, et al presente si trova haver quelle in diversi luoghi, ha seco delli suoi una sola parte, con tutte le genti Ungare, nelle quali consiste il forte del suo essercito, et in quelle molto si confida: ma voi non le dovete punto stimare, essendo i loro cavalli mal atti a maneggiarsi in questi luoghi palustri, et a piedi gli Ungheri vagliono molto meno de gli altri soldati. [...].*

f. 310^v

[...]. *Li Capi, et soldati da tali parole eccitati¹⁰, si disposero a combatter animosamente. L'essercito stava diviso in due parti, gli huomini d'arme erano dalla parte sinistra, et la fantaria dalla destra; nella qual'erano molti ballestrieri, et arcieri di Candia, et altri, che chiamavano mortati. Messer Pietro dalla Fontana smontato da cavallo, si mise a piedi con le fanterie, et con grandissimo impeto diede la battaglia al squadron del Vaivoda, messer Lunardo Dandolo fece l'istesso dall'altra parte dov'era messer Simon Lupo, et il Marchese di Soragna, mà tanto fù il valore delle fantarie, tenendole il Fontana di continuo sollecitate; et animate, che gl'Ungheri, posti in fuga, furono ristretti in certa palude ivi propinqua con gran loro danno, venivano feriti, et morti dalli ballestrieri, et arcieri, senza ch'a loro fosse dato tempo di potersi con li cavalli saluare. Il Dandolo fece similmente il debito suo; alla fine messer Pietro dalla Fontana nella giornata sua riportò gloriosa vittoria, havendo fatto prigionie il Vaivoda di Transilvania Luogotenente del Re d'Ongaria, et primo Barone di Sua Maestà¹¹. Furono anco fatti prigionii il Conte Rizzardo San Bonifacio; Bonifacio, et Antonio di Lupi¹², Negro di Negri, Giovanni dell'Ungara, Lanzasotto da Bologna, Bonzanello da Vigonza, Francesco¹³ Rustega, Nicolo Scalfò, Bortolamio di Zachi, Chechino Sanguinazzo, et Nicolo di Beccari da Ferrara, tutti Contestabili, et molti altri soldati. Questa vittoria seguì un giorno di venerdì primo di Luglio, che si celebra la festa di San Martiale, overo San Marciliano; però alli 3 di questo mese fù statuito per il maggior Consiglio che nell'avenire celebrar si dovesse solennemente la festività di quel Santo, percioche in tal giorno si ottennero 3 vittorie, una alla bastita di Zara contra il Re d'Ungheria, la seconda per le galere del Colfo contra Turchi, et quest'ultima contra il Signor Francesco da Carrara; et suoi collegati. Fù scritto al Capitano generale, Governatori, et li 3 del Collegio, che havendo la Signoria inteso le buone nove della rotta data à gli*

¹⁰ „mossi da tali parole, et eccitati”, cf. Italien 321, f. 243^v.

¹¹ „Barone appreso sua Maestà”, cf. Italien 321, f. 243^v.

¹² In manuscrisul Italien 321, aceste din urmă trei personaje se confundă adeseori între ele (f. 243^v).

¹³ „Franceschino”, cf. Italien 321, f. 243^v.

f. 311^r

nimici, commendava grandemente la virtù loro; che facessero diligenza di recuperare¹⁴ il Signor Vaivoda, Don Bonifacio; et Antonio di Lupi, Francesco Rustega, Bonzanello, un cavallier Boemo, e tutti gl'altri prigionj Ungheri, et Padovani, che fossero persone notabili, mandandoli a Venetia; che facessero rovinar il serraglio, atterrar le cave, et poi far una spianata spatiosa da ogni parte, per scorrer il territorio delli nimici: et che dovessero continuare le custodie con diligenza, come prima facevano. Dopò l'illustre Steffano Vaivoda fù condotto prigione a Venetia, et gli fù data una stanza nel palazzo, alla cui guardia furono deputati messer Pietro Marino, messer Giberto Basegio, messer Conte Foscarini, et messer Francesco Moro; gli altri prigionj furono posti nelli magazeni di San Biagio, sotto custodia d'alcuni Nobili, in poter delli soldati rimasero messer Bonifacio, et messer Antonio Lupi, il Conte di San Bonifacio, Nicolo di Beccaria, et altri; Franceschino Rustega, fù contracambiato con il fratello di messer Ranusio Soranzo: Erano molti prigionj prigionj¹⁵ poveri, che non havevano modo di vivere, alli quali venivano dati 4 pani al giorno, et mandati medici fisici, et etiandio chirurgici, per medicarli. L'illustre Vaivoda fece intender all'Eccelso Duce, chi li prigionj Ungheri posti nelli magazeni di San Biagio, erano di famiglie nobili, et che si ritrovavano in grande povertà, però supplicava a sovenirli; furono dati al Vaivoda ad imprestito¹⁶ sopra la fede sua ducati 200. [...].

f. 313^v

[...]. Il Sommo Pontefice per suoi brevi, et nuncij faceva continuamente ciò, che si conviene al pastoral officio suo, havendo il suo scopo¹⁷ d'abbassare li Visconti Signori di Milano, pero <li cercava, et¹⁸> procacciava con ogni suo studio di adattare le differenze tra Venetiani, et il Signor di Padova, il quale dopò la rotta datali a Buon Conforto, et congiura del Signor Marsilio contra di se, faceva tanto piu sollecitare la Santità sua ad interpori per la pace, et principalmente, perche li Baroni del Regno d'Ungheria, come sentirono la presa del Vaivoda di Transilvania, et altri Baroni d'Ongaria, andorono unitam[ente]: alla Regia Maestà, esclamando et quasi protestandole, che se il Signor di Padova non si pacificava con la Signoria di Venetia, et ottenesse la liberatione del Vaivoda, sarebbero constretti a

¹⁴ „usassero diligenza di custodire”, cf. Italien 321, f. 243^v.

¹⁵ Repetare în manuscris.

¹⁶ În manuscrisul Italien 321, expresia „ad imprestito” nu mai figurează.

¹⁷ „oggetto”, cf. Italien 321, f. 245^v.

¹⁸ Cf. Italien 321, f. 245^v.

prender l'arme <e fare la guerra al¹⁹> contra il Signor di Padova in favore della Signoria, per ottener da lei il Vaivoda; onde quella Maestà fù constretta scrivere al Signor di Padova, ch'ì Baroni del Regno erano quasi sollevati per tal cosa²⁰, et ch'era al tutto necessario, che facesse pace per ottener la liberatione del Vaivoda. Scrisse anco Sua Maestà al Sommo Pontefice in caldissima forma, il quale mandò a Venetia, et poi a Padova Don Thomà Querini Patriarcha di Grado dell'ordine di Frati Minori, che dopo fù fatto Cardinale. [...].

f. 314^v

[...]. Venne etiandio la ratificatione della pace dalli Sindici, et Procuratori del Re d'Ungheria, li quali erano stati mandati a Padova da quella Maestà, per sollecitare la pace, et liberatione del Vaivoda; il quale, con gl'altri prigionii Ungheri furono rilasciati sopra la loro fede. Al Vaivoda furono donati ducati 800 in tanti gioielli, et robbe, oltre li ducati 200 prestati alli prigionii, ch'il Vaivoda havea promesso restituire: et gli

f. 315^r

furono deputate 3 galere di Candia per condurre Sua Signoria con li Ungheri a Segna, ovvero a Zara. Il Signor di Padova mandò a Venetia per ostaggi, messer Arcuàn Buzzacarino suo cognato, messer Giacomo Scrovigno, messer Francesco Dotto, et messer Giacomo Gaffarello, li quali promisero, ch'il Signor Vaivoda giunto in Ungheria, farebbe liberar messer Tadio Giustignano, messer Girardo da Camino, Rizzoletto, et gli altri; et gli furono date lettere <che scrisse l'²¹> dell'Eccelso Duce a Sua Maestà molto accomodate, et riverenti. [...].

f. 318^r

DELL'HISTORIE VENETE. LIBRO XII²²

La Veneta Republica era devenuta a pace con Lodovico Re d'Ungaria, et con il Signor Francesco da Carrara inimicissimi del nome Veneto, il Re era aperto nimico per l'insatiabile sua ambitione di soggiogar tutta Italia, parendoli che lo Stato di Venetia gli fosse solo impedimento al suo desio; però disegnava debilitar tanto le forze Venete, che potesse esser sicuro della Dalmatia, sapendo, che da per se non potrebbe conservar quella maritima

¹⁹ Cf. manuscrisul de la Biblioteca Marciana, cu cota It. VII. 128b [= 7443], f. 872 și cf. Italien 321, f. 246^r.

²⁰ „per tal causa”, cf. Italien 321, f. 246^r.

²¹ Cf. Italien 321, f. 247^r.

²² „Libro XI”, cf. Italien 321, f. 249^r. „Libro decimo”, cf. It. VII. 128^r, f. 887. După cum se poate observa, împărțirea cronicii în cărți diferă de la un manuscris la altul.

provincia dalle forze Venete. Il Signor Francesco, il quale tiranneggiava Padova, havea coperto, mà infinito odio alla Veneta Republica, la quale dando di se quotidiani essempli di giustitia, clemenza, et liberalità verso li suoi popoli, faceva tanto più odiose le tiranniche operationi, et vita del Signor Francesco alla città di Padova, alla quale, per la vicinità era manifesto il giusto governo della Ducal Signoria, da quelli sudditi molto desiderato; la onde, benche hauessero quelli Signori fatta la pace a fine solamente di liberar il Vaivoda di Transilvania primo barone d'Ungheria, nondimeno l'animo d'ambidue era di rovinar lo Stato Veneto, ma pareva loro impossibile, che tal pernicioso disegno avesse luogo senza le forze maritime, però aspettavano, che Genovesi all' hora potentissimi in mare, havessero cagione d'unirsi con loro contra Venetiani. [...].

Traducere:

Regele Ungariei²³ l-a concediat pe domnul ambasador Pantaleone Barbo și a declarat război *Signoriei*²⁴ și a trimis către Friuli un mare număr de maghiari, având drept căpitan pe voievodul Transilvaniei. Odată ivită ocazia, se înțelege că acesta urma să facă tot posibilul pentru a cuceri Treviso. Din acest motiv, *Signoria* a luat sub protecția sa acel oraș. Mai mult decât atât, regele Ungariei a negociat cu ducii Austriei²⁵, ca aceștia să acorde sprijin conducătorului Padovei²⁶. Ca urmare, au fost trimiși domnul Marco Giusto, domnul Guido Bon, domnul Andrea Bragadino și domnul Micheletto Zantani pentru apărarea orașului Treviso, <având> funcția de conducători ai infanteriei, cu salariul lunar de 20 de dinari pentru fiecare. [...].

[...]. Majestatea sa, regele Ungariei, continua războiul cu înverșunare, trimițând periodic împotriva venețienilor²⁷ un mare număr de călăreți, care invadau regiunea Treviso în lung și în lat, comițând pagubele cele mai mari și toate felurile de cruzimi, incendieri și violențe care se pot imagina. Și Majestatea sa i-a încurajat și pe ducii Austriei <în acest sens>. Ca urmare, a fost trimis domnul Andrea Veniero la contele de Gorizia pentru a-l convinge să nu treacă de partea ungarilor și a austriecilor. [...].

²³ Ludovic I de Anjou.

²⁴ *Signoria* = denumire generică dată Republicii venețiene, mai precis conducerii sale.

²⁵ Albert III (1365-1379/1395) și fratele său Leopold III (1373-1379/1386).

²⁶ Francesco da Carrara.

²⁷ „împotriva Senatului venet”, conform Italien 321, f. 241’.

Domnul Gilberto²⁸, sosit în tabără (n.n.-venețiană) cu doi *Provveditori*²⁹, domnul Leonardo Dandolo și domnul Pietro dalla Fontana, a înaintat călare cu trupele sale care se aflau în regiunea Padovei către Santa Margherita, Casal di San Vito și Legnaro, trecând spre Paluello și Mira³⁰, făcând multe prăzi și <luând> prizonieri, care au fost conduși la turnul din Corame, iar apoi la Veneția. Și printre alții, a fost condus ca prizonier domnul Guido da Vigonza³¹, care fusese trimis <de către Francesco da Carrara> pentru apărarea <râului> Brentei. Pe urmă, căpitanul general, la 16 aprilie, a părăsit fortăreața din Lova, <pentru a ieși> în câmp deschis cu armata către Fossa Nova; în fortăreață au rămas mulți arbaletieri și arcași sosiți din Creta. Apoi, au fost întâmpinați de trupele conducătorului Padovei și s-a dat lupta, în care s-a făcut un mare măcel, fiind făcuți prizonieri 12 cavaleri unguri, printre care se afla un nepot al voievodului. Conte de San Bonifacio, Tommaso Ungaro, Giovanni da Peraga și Africano di Anselmini³² și-au convins oamenii să își revină și să își arate virtutea, și s-au aruncat înainte cu asemenea avânt și ardoare, încât armata venețiană a decis să se retragă. [...].

[...]. În fața acestui deznodământ nefericit, întregul oraș al Veneției a resimțit o mare lovitură, [...]. Armata se afla în locuri mlăștinoase, iar din cauza epidemiilor mulți cădeau bolnavi, cu febră, așa că s-a hotărât să se părăsească tabăra [...].

[...]. Imediat, *Signoria* a scris căpitanului³³, cum că a luat notă cu multă neplăcere de faptul că el nu se afla în deplinătatea sa și că îi dorește să se însănătoșească și să redevină brav, pentru a putea duce la bun sfârșit campania, și că, până la însănătoșirea sa, ar dori să predea conducerea armatei și a campaniei guvernatorilor³⁴, cărora li s-a scris că trebuie să conducă armata la luptă și să facă tot posibilul pentru a-i înfrânge pe dușmani, întru siguranța statului venet. Guvernatori erau domnul Leonardo Dandolo, cavaler, fiu al fostului doge³⁵, și domnul Pietro dalla Fontana, care au făcut un șanț pornind

²⁸ Gilberto da Coreggio, căpitan general al trupelor terestre venețiene împotriva padovașilor, anterior intervenției voievodului Transilvaniei în regiunea de conflict.

²⁹ *Provveditore* = funcție militar-politică venețiană, presupunând consilierii trimiși pe lângă căpitanul general al unei armate sau flote.

³⁰ Localități situate între Padova și Veneția, la circa 10 km de zona lagunară.

³¹ Aliat al lui Francesco da Carrara.

³² Conducători ai armatei padovane.

³³ Lui Gilberto da Coreggio.

³⁴ *Governatore* = sinonim pentru *provveditore* (vezi *supra*, nota 32).

³⁵ De fapt, traducerea *ad litteram* ar fi „al dogelui”. De altfel, manuscrisul Italian 321, f. 242b este mai exact, folosind formula *fù figliuolo del Duce*. Referirea se face la

dinspre marea fortăreață, îndreptat spre cea a conducătorului Padovei, iar în continuarea lui un bastion, denumit Buon Conforto, care a fost ridicat într-o singură noapte și au introdus înăuntrul lui suficiente forțe armate. În tabăra domnului Francesco da Carrara se afla ilustrul Ștefan, voievod al Transilvaniei, trimis în sprijinul său de către regele Ungariei cu un mare număr de călăreți³⁶ maghiari și pus în apărarea sa. Acesta venea cu trupele sale pentru a distruge amintitul bastion. În acel moment, domnul Leonardo Dandolo i-a ieșit în întâmpinare cu armata sa, și a înaintat atât de mult încât voievodul s-a decis să se retragă. Ziua următoare, conducătorul Padovei și voievodul, împreună cu toată armata lor, au ieșit în câmp deschis, pentru a lupta contra venețienilor. Domnul Pietro dalla Fontana, care avea conducerea în acea zi, a pus imediat armata în ordine și, chemându-i la sine pe *contestabili*³⁷ și pe căpitaniii armatei, atât ai cavaleriei, cât și ai infanteriei, și pe toți soldații, le-a grăit în felul următor: “[...]”.

[...]. Conducătorul Padovei avea toate trupele sale laolaltă, iar acum ele sunt răspândite în diferite locuri. Are cu sine doar o parte dintre oamenii săi, cu toate trupele maghiare, care constituie grosul armatei sale, și se încrede mult în ele; dar voi nu trebuie să le supraestimați, deoarece caii lor sunt greu de condus prin aceste locuri mlăștinoase, iar ca infanterie maghiarii valorează mult mai puțin decât alți soldați. [...]”.

[...]. Încurajați de aceste cuvinte, căpitaniii și soldații s-au aranjat în ordine pentru a lupta din toată inima. Armata se afla împărțită în două, oamenii de arme erau în partea stângă, iar infanteria în cea dreaptă. În cadrul ei se aflau mulți arbaletieri și arcași din Creta, și alții denumiți *mortati*³⁸. Domnul Pietro dalla Fontana, descălecând, a pornit pe jos alături de infanterie, și cu mare avânt a intrat în luptă împotriva escadronului voievodului. Domnul Leonardo Dandolo făcea același lucru pe cealaltă parte, în care se aflau domnul Simone Lupo și marchizul de Soragna³⁹. Dar atât de mare a fost valoarea infanteriei, pe care Fontana o solicita în permanență și o încuraja, încât ungerii, puși pe fugă, au fost împiedicați într-o mlaștină din apropiere, spre marea lor pierdere, și au fost răniți și uciși de arbaletieri și de arcași, fără a mai avea timp pentru a se salva cu caii. Dandolo își făcea, de asemenea, datoria. În cele din urmă,

---

dogele Andrea Dandolo (1343-1354). Formula *fu del Duce/Doxie/Doxe* se referă la fiii oricărui nobil venețian care ar fi ocupat funcția dogală, nu numai la cei ai dogelui prezent.

³⁶ Adeseori, termenul *cavalli* nu se referă în mod strict la cai, ci la cavalerie. Manuscrisul Italian 321, f. 242^v este din nou mai precis, folosind *Kavallieri*.

³⁷ *Contestabili* = funcție militară de conducere.

³⁸ *mortati* = soldați de infanterie.

³⁹ Conducători ai armatei padovane.

domnul Pietro dalla Fontana, în zona sa de luptă, a reperat o glorioasă victorie, făcându-l prizonier pe voievodul Transilvaniei, loctiitor al regelui Ungariei și primul baron al Majestății sale⁴⁰. Au mai fost făcuți prizonieri contele Riccardo <de> San Bonifacio, Bonifacio și Antonio di Lupi, Negro di Negri, Giovanni dall'Ungara, Lanzarotto da Bologna, Bonzanello da Vigonza, Francesco Rustega, Nicolò Scalfo, Bartolomeo di Zachì, Chechino Sanguinazzo și Nicolò di Beccari din Ferrara, toți *contestabili*, și mulți alți soldați. Această victorie a avut loc într-o zi de vineri, 1 iulie, în care se cerea sărbătorească Sfântului Marțial, sau a Sfântului Marcilian. Ca urmare, în data de 3 a acestei luni, Marele Consiliu⁴¹ a hotărât ca în viitor să se sărbătorească festivitatea aceluia sfânt în mod solemn, deoarece în acea zi au fost obținute trei victorii: una în dreptul fortăreței din Zadar împotriva regelui Ungariei; o a doua de către galerele din Golf⁴² împotriva turcilor, și aceasta din urmă, împotriva domnului Francesco da Carrara și a aliaților săi. A fost scris căpitanului general, guvernatorilor și celor trei din Colegiu⁴³ că, luând *Signoria* cunoștință de bunele vești asupra înfrângerii suferite de către dușmani, se elogia virtutea lor (n.n. -a conducătorilor armatei venețiene); că să depună toate eforturile pentru a recupera pe domnul voievod <din mâinile soldaților>, pe domnii Bonifacio și Antonio di Lupi, Francesco Rustega, Bonzanello, un cavaler ceh și toți ceilalți prizonieri maghiari și padovani, care erau persoane de renume, pentru a fi trimiși la Veneția: că să distrugă tabăra inamică, să dărâme forturile, iar apoi să investigheze regiunea în lung și în lat pentru a curăța teritoriul de dușmani; și că să continue activitatea cu grijă, așa cum făcuseră înainte. Apoi, ilustrul voievod Ștefan a fost condus la Veneția ca prizonier și i s-a pus la dispoziție o cameră în palat⁴⁴, iar paza a fost asigurată de domnul Pietro Marino, domnul Gilberto Baseglio, domnul Conte Foscarini și domnul Francesco Moro⁴⁵. Ceilalți prizonieri au fost aduși în clădirile din San Biasio⁴⁶, sub supravegherea unor nobili. În mâinile soldaților au rămas domnul Bonifacio și domnul Antonio Lupi, contele de San Bonifacio, Nicolò di Beccaria și alții. Franceschino Rustega a fost predat în schimbul fratelui

⁴⁰ „baron pe lângă Majestatea sa”, cf. Italien 321, f. 243^v.

⁴¹ *Consiglio Maggior* = organul conducător cel mai larg al Republicii venețiene, care includea toți membrii marilor familii nobiliare.

⁴² *Colfo* = denumire generică pentru Marea Adriatică, considerată drept „Golful Veneției”.

⁴³ Este vorba de nobilii venețieni Alvise Falier, Zaccaria Gabriel și Leonardo Bembo, trimiși de către Senatul venețian pentru a sprijini pe căpitanul general și pe cei doi *provveditori*.

⁴⁴ *Palazzo* = denumire generică pentru Palatul ducal. Din rândul oaspeților statului venețian, aici li se oferea găzduire numai celor mai însemnați (papi, împărați, regi etc.).

⁴⁵ Nobili venețieni.

⁴⁶ Localizate în sestierul Cannaregio, în nord-vestul Veneției.

domului Ranusio Soranzo⁴⁷. Mai erau mulți prizonieri săraci, care nu aveau din ce trăi, și cărora li s-au dat patru pâini zilnic, și li s-au trimis doctori și chirurghi pentru a-i îngriji. Ilustrul voievod a dat de înțeles Înaltului doge că prizonierii maghiari aflați în clădirile din San Biasio erau de condiție nobilă, dar că se aflau în stare de mare sărăcie. De aceea, a cerut să fie sprijiniți. Au fost dați voievodului 200 de dinari cu împrumut, contra cuvântului său de onoare. [...].

[...]. Suveranul pontif⁴⁸, prin mesajele și trimișii săi, făcea continuu ceea ce trebuia făcut din funcția sa de părinte, având ca scop descurajarea familiei Visconti, conducătorii din Milano, și ca urmare <i>ii contacta și</i> se străduia ca prin toate mijloacele să aplaneze neînțelegerile dintre venețieni și conducătorul Padovei. Acesta din urmă, după înfrângerea suferită la Buon Conforto și după complotul pus la cale contra sa de către domnul Marsilio⁴⁹, făcea tot posibilul pentru a solicita intervenția Sanctității sale în < vederea > încheierii păcii, deoarece baronii regatului Ungariei, imediat după ce luaseră cunoștință de prinderea voievodului Transilvaniei și a altor baroni ai Ungariei, s-au înfățișat împreună înaintea regalei majestăți, exclamând și aproape protestând că, dacă domnul Padovei nu încheie pace cu *Signoria* Veneției și nu obține eliberarea voievodului, ei se văd constrânși să ia armele <și să declare război> împotriva conducătorului Padovei și în favoarea *Signoriei*, pentru a obține de la aceasta din urmă pe voievod. Ca urmare, acea Majestate se vedea nevoită să scrie conducătorului Padovei că, din acest motiv, baronii aceluia regat erau aproape răsculați, și că era de cea mai mare necesitate să se facă pace pentru a se obține eliberarea voievodului. Majestatea sa a scris și ea Suveranului pontif într-un stil dintre cele mai calde, iar acesta din urmă (n.n.-Papa) a trimis la Veneția și apoi la Padova pe domnul Tommaso Querini, patriarh de Grado⁵⁰, din ordinul fraților minoriți, care apoi avea să fie făcut cardinal. [...].

[...]. De asemenea, a urmat ratificarea păcii de către primarii și *procuratori*⁵¹ regatului Ungariei, care erau trimiși la Padova de către acea majestate pentru a cere pacea și eliberarea voievodului. Acesta, împreună cu

⁴⁷ Nobil venețian, luat prizonier de către Francesco da Carrara într-o confruntare anterioară.

⁴⁸ Papa Grigore XI (1370/1371-1378), având sediul la Avignon.

⁴⁹ Marsilio da Carrara, fratele lui Francesco, care, în schimbul unei sume de bani primite de la venețieni, a încercat să îl asasineze pe conducătorul Padovei. După eșecul complotului, a găsit refugiu la Veneția.

⁵⁰ La acea vreme, episcopii care oficiau slujbele religioase în insulele venețiene (Castello, Torcello etc.), erau sufragani ai patriarhului de Grado.

⁵¹ *Procuratori* = (aici) magnați, cei puternici.

alți prizonieri maghiari, a fost eliberat contra cuvântului lor de onoare. Voievodului i-au fost donați 800 de dinari <ducați>, <constând> în multe bijuterii și lucruri <de valoare>, pe lângă cei 200 de dinari oferiți prizonierilor, pe care voievodul promisese să-i restituie; și i-au fost trimise trei galere din Creta pentru a conduce pe domnia sa și pe maghiari la Senj sau la Zadar⁵². Conducătorul Padovei a trimis ca ostatici la Veneția pe domnul Arcuan Buzzacarina, cumnatul său, domnul Giacomo Scrovigno, domnul Francesco Dotto și domnul Giacomo Gaffarello, care au făcut promisiunea că domnul voievod, odată ajuns în Ungaria, va face ca domnul Taddeo Giustiniano, domnul Gerardo da Camino, Rizzolletto și ceilalți⁵³ să fie eliberați. Și i-au fost înmânate scrisori foarte amabile și respectuoase ale înaltului doge către Majestatea sa. [...].

Despre Istoriile Venete. Cartea a XII-a

Republica venetă încheiase pacea cu Ludovic, regele Ungariei, și cu domnul Francesco da Carrara, cei mai mari dușmani ai numelui venet. Regele era dușman pe față ca urmare a ambiției sale nesfârșite de a subjugă întreaga Italie, părându-i-se că statul Veneției ar fi fost singurul obstacol în calea voinței sale. Ca urmare, intenționa să slăbească forțele venete într-atât încât să fie <stăpân> sigur asupra Dalmației, cunoscând că, <doar> prin sine însuși, nu ar fi putut fi în stare să păstreze acea provincie maritimă în fața forțelor venete. Domnul Francesco, care conducea Padova în mod tiranic, nutrea o ură ascunsă, dar nesfârșită contra Republicii venete. Aceasta, dovedind mereu justete, clemență și dărnicie față de populația sa, făcea tot mai detestate acțiunile și viața tiranice ale domnului Francesco da Carrara în orașul Padova. Acestuia (n.n. - orașului), prin vecinătate, îi era vizibilă dreapta conducere a *Signoriei* dogale, mult râvnită de acei supuși (n.n. - de cetățenii padovani). Ca urmare, deși acei domni (n.n. - regele Ungariei și conducătorul Padove) încheiaseră în final pacea doar pentru <a obține> eliberarea voievodului Transilvaniei, primul baron al Ungariei, cu toate acestea, suflul amândurora era de a ruina statul venet. Însă li se părea imposibil ca acest nociv plan să fie îndeplinit fără forțe navale. Așadar, așteptau ca genovezii, pe atunci foarte puternici pe mare, să găsească ocazia de a se uni cu ei împotriva venețienilor⁵⁴. [...].

---

⁵² Orașe pe coasta dalmată. În acel moment, Dalmația trecuse deja de sub stăpânirea venețiană în cea a regelui Ungariei, ca urmare a tratatului de pace din 1358 dintre dogele Giovanni Dolfino (1356-1361) și Ludovic I.

⁵³ Este vorba de diferiți nobili venețieni sau aliați ai Republicii venețiene, luați prizonieri anterior de către Francesco da Carrara și trimiși în Ungaria.

⁵⁴ Această ultimă frază dovedește că acțiunea din 1372-1374 este privită ca un simplu preludiv al „războiului Chioggiei” (1377-1381), dintre Veneția și Genova.

Poziția prioritară a voievodului Transilvaniei la curtea regală maghiară este ilustrată prin sintagma de „*Luogotenente del Re d'Ongaria, et primo Barone di Sua Maestà*” (fila 310^v) sau „*primo barone d'Ungheria*” (fila 318^r), dar mai ales prin inițiativa imediată a nobilimii maghiare de a interveni în forță pe lângă regele Ludovic, pentru ca acesta să facă tot posibilul pentru eliberarea voievodului (fila 313^v). Se ajunge până acolo încât se pune problema chiar a renunțării la alianța (până atunci, tradițională) cu padovani. Mai mult, conform descrierii lui Caroldo, luarea voievodului Ștefan ca prizonier reprezintă tocmai motivul unic al încheierii atât de grabnice a păcii Veneției cu Padova și cu Ungaria.

Despre Ștefan II Lackfi se știe că a continuat să figureze ca voievod al Transilvaniei până la 1376, fiind, de altfel, ultimul membru al familiei Lackfi care să ocupe această înaltă demnitate.

Facem precizarea că la un moment dat scrierea lui Giovanni Giacopo Caroldo face referire și la un alt voievod transilvănean, care, ulterior luptelor veneto-maghiare încheiate la 1348, este lăsat de regele Ludovic de Anjou în Napoli, drept căpitan general al regatului Neapolelui în decembrie al aceluiași an, în paralel cu numirea unui oarecare german Wolfard⁵⁵ drept căpitan al orașului Neapole. Este vorba de “Ștefan, fiul lui Lackfi, voievod al Transilvaniei”⁵⁶. De această dată, este precizată într-un mod și mai clar apartenența la familia voievodală Lackfi, iar trimiterea se face la Ștefan Lackfi I (1344-1350), tatăl lui Ștefan II⁵⁷.

Revenind la episodul din anul 1373, vom arăta în continuare felul în care este el descris de către alte cronică și codice venețiene.

Cronistica venețiană nu poate fi abordată ca un tot unitar. Într-un studiu recent⁵⁸, am căutat stabilirea unor categorii, pe baza unui criteriu aleator⁵⁹, anume reprezentarea participanților non-venețieni la cruciada a patra. În funcție de acest criteriu, am avut în vedere 53 codice de la *Biblioteca Marciana* și unul de la Biblioteca fundației Querini Stampalia din Veneția. În final, m-am oprit asupra a 11 categorii majore din perimetrul cronicisticii venețiene.

⁵⁵ „*Wolfardo Alemanno*” (Italien 320, f. 167^v)

⁵⁶ „*Steffano figliuolo di Laczk Vaivoda di Transilvania*” (*ibidem*).

⁵⁷ Pentru genealogia familiei Lackfi, vezi Pál Engel, *Középkori Magyar Genealógia*, material nepublicat.

⁵⁸ Șerban Marin, *Venetian and non-Venetian Crusaders in the Fourth Crusade, according to the Venetian Chronicles' Tradition*, în „*Annuario. Istituto romeno di cultura e ricerca umanistica*”, 4 (2002), p. 111-171.

⁵⁹ Un criteriu aleator a urmat și Antonio Carile, *La cronachistica, op.cit.*, urmărind o împărțire a cronicilor în funcție de reflectarea episodului *Partitio Romaniae* de la 1204.

Deși modificat punctul de referință, împărțirea pe care am propus-o anterior își menține, într-o oarecare măsură, substanța, în ciuda unor diferențe.

În primul rând, aceasta presupune excluderea din start a acelor cronici care își opresc narațiunea înainte de anul 1373, anume: cronică anonimă *Historia Ducum Veneticorum*⁶⁰, și cronicile lui Martino da Canale⁶¹, Andrea Dandolo⁶², Lorenzo de Monacis⁶³, cea aparținând unui oarecare Marco⁶⁴, ca și acele codice al căror manuscris se întrerupe brusc înainte de descrierea evenimentului în discuție, datorită pierderii respectivelor pagini⁶⁵. De asemenea, unele cronici omit prezentarea respectivului episod. În schimb, se pot adăuga acele cronici care își încep narațiunea după momentul cruciadei a patra, incluzând, în schimb, episodul de la 1373⁶⁶.

Dacă majoritatea consideră că *Vaivoda* nu ar fi altceva decât numele propriu al personajului în cauză⁶⁷, altele precizează și numele de *Steffano*, permițând astfel, o dată în plus, identificarea personajului cu voievodul Ștefan Lackfi II (1373-1376). În fine, alte scrieri îi atribuie în mod expres titulatura de voievod al Transilvaniei.

⁶⁰ *Historia Ducum Veneticorum* (editată de H. Simonsfeld), în *Monumenta Germaniae Historiae. Scriptores*, vol. 14, Hanovra, Bibliopolii Hahniani, 1883, p. 72-97.

⁶¹ Martino da Canale, *Les estoires de Venise. Cronaca Veneziana in lingua francese dalle origini alle 1275* (editată de Alberto Limentani), Florența, Leo S. Olschki, 1972.

⁶² *Andreae Danduli Duci Venetorum. Chronica per extensum descripta aa. 46-1280 d. C.* (editată de Ester Pastorello), în *Rerum Italicarum Scriptores*, vol. 12, ediția a doua, Bologna, Nicola Zanichelli, 1923, col. 5-327.

⁶³ *Laurentii de Monacis Veneti Cretae Cancelarii Chronica de rebus venetis Ab U. C. ad Annum MCCCCLIV, sive ad conjurationem ducis Faledro* (editată de Flaminio Corner), Veneția, Typographia Remondiniana, 1758.

⁶⁴ *Marci Chronica universalis...*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. XI. 124.

⁶⁵ *Cronaca di Venezia fino al 1247*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 2592; *Cronaca Veneziana dall'anno 1190 all'anno 1332*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 78; *Cronaca di Venezia fino al 1356*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 2543.

⁶⁶ Este cazul cronicii lui Raffaino de Caresini, vezi *infra*.

⁶⁷ O excepție o constituie cronică având cota It. VII. 2570 (vezi *infra*), unde conducătorul armatei maghiare apare într-o primă fază sub numele de *Vaino*, pentru ca apoi să se încadreze tendinței cvasigenerale, aducând în discuție pe *Vayvoda*.

Cota cronicii [categoria, cf. Șerban Marin, în <i>Annuario</i> 4 (2002)]	Intervenția voievodului în campania antivenetiană a lui Francesco da Carrara	Prezentarea voievodului în timpul luptelor din regiunea Treviso	Luarea voievodului ca prizonier + aducerea sa la Veneția	Intervenția baronilor maghiari și a regelui Ludovic I în vederea încheierii păcii între Padova și Veneția	Eliberarea voievodului	Alte menționări ale voievodului + observații
It. VII. 2571 [1] ⁶⁸	[...] e delli diti Ungari iera capetanio uno nevodo del Re de Ongaria el qual iera Vaivoda [...]. [f. 252 ^r]		[...] el fo preso il capetanio di Ungari e de Padoanj [...]. [f. 252 ^r] [...] el dito Vaivoda fo messo in preson sopra il palazo nuovo [...]. [f. 252 ^r]	<i>Sapuda la novele, el Re de Ongaria come il Vaivoda suo nievo iera sta preso da Venicianj [...]. [f. 253^r]</i>		Episodul este plasat sub dogele Marco Cornaro (1365-1368). Abia intervenția regelui maghiar este descrisă ca având loc în timpul lui Andrea Contarini
It. VII. 2581 [1] ⁶⁹	[...] e delli detj Ungarj iera capetanio uno nevodo del Re de Ongaria el qual iera VAIVODA [...]. [f. 204 ^r]		[...] el fo preso il capetanio di Ungarj e de Padoani [...]. [f. 204 ^r] El ditta Vaivoda fu messo in preson sopra il palazo nuovo [...]. [f. 204 ^r]	<i>Sapuda la novela, el Re de Ongaria come il Vaivoda suo nievo iera sta preso da Veniciani [...]. [f. 204^r]</i>	[...] el fo cavado de preson el Vaivoda [f. 205 ^r]	<i>El [n.n. regele] manda una gran moltitudine de Burgari [f. 202^r]</i>
P. Dolfin [2] ⁷⁰	<i>Messer Stefano Vaivoda Trevisano capotanio d'Ungari, el qual iera la segunda persona appresso lo Rè [f. 83^r]</i>		[...] entro i qual fo prexo messer Stefano Vaivoda, el qual iera capetanio de Ungari [...]. [f. 83 ^r]	<i>E siando andà novelle in Ungaria, como el dito Vaivoda iera restà rotto, e prexo da Venitiani, subito andò de gran baroni avanti el conspetto del Rè, offerendo, che dagando el nostro Vaivoda, i daremo i prexoni del Commun / de</i>	[...] si ch'el Vaivoda fosse tratto da le man de Venitiani [f. 87 ^r]	

⁶⁸ *Cronaca di Venezia fino al 1457*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 2571.

⁶⁹ *Cronaca di Venezia fino al 1570*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 2581.

⁷⁰ *Pietro Dolfin. Cronaca di Venezia fino al 1427*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 2559.

				<i>Venexia, e non per tegnir la raxon della sò corona anzi per favorir lo Signor de Padova, unde questo non piaxe à nui, digando Sacra Corona, nui intendemo in ogni modo, che messer lo Vaivoda torna qui. e vedando el Rè d'Ungaria lo animo d'infedeli [sic!] del Vaivoda, e de tutti li baroni, subito scripse al Signor de Padoa che ò in paxe, ò in guerra se accordasse come podesse senza plui dir, [...] [ff. 87-87^r]</i>		
Navagero [-2] ^{71P}	[...] il Signore Steffano Vaivoda Transilvano [...]. [col. 1054]					
Caresini ⁷²	<i>Stephanus Vaivoda Transilvanus, capitaneus Hungarorum, secundus a rege, [...] [col. 25]</i>					
Sabellico [3] ⁷³	<i>Stephanus Transilvanus, Panonici equitatus ductor, [...] [p. 354]</i>		<i>Transilvanus cum omnibus fere barbaris illis tribus qui ea acie dimicaverant, captus est. [p. 355]</i>			Datat la 1372
Sanudo [3/7] ⁷⁴	<i>Capitano uno che si</i>		<i>Fu preso Stefano</i>			

⁷¹ *Storia della Repubblica Veneziana scritta da Andrea Navagero patrizio Veneto* (editor Lodovico Antonio Muratori), in *Rerum Italicarum Scriptores*, vol. 23, Milano, Typographia Societatis Palatinae in Regia Curia, 1733, col. 923-1216.

⁷² *Raphayni de Caresinis Cancelarii Venetiarum, Chronica aa. 1343-1388* (editatà de Ester Pastorello), in *Rerum Italicarum Scriptores*, vol. 12, Bologna, Nicola Zanichelli, 1923.

⁷³ *M. Antonii Sabellici, rerum Venetarum ab urbe condita...*, Venetia, Lovissa, 1718 [1489].

⁷⁴ *Marini Sanuti ... De Origine Urbis Venetae et vita omnium Ducum* (editor Lodovico Antonio Muratori), vol. 22, Milano, Typographia Societatis Palatinae in Regia Curia, 1733, col. 399-1252.

	<p>chiamava Vaivoda, il qual'era nipote del detto Re. [col. 673]</p> <p>Era Capitano degli Ungheri Messere Stefano Transilvano, il quale era vecchio. [col. 675]</p>		<p>Vaivoda nipote del Re d'Ungheria [...]. [col. 675]</p>			
<p>E. Dandolo [4]⁷⁵</p>	<p>[...] messer Steffano Vaivoda capetanio de Ongari [...], el qual era la segonda persona appreso del Re [...]. [f. 99^r]</p>		<p>[...] entro el qual fo prexo messer Steffano Vaivoda el qual era capetanio d'Ongari [...]. [f. 99^r]</p>			
<p>pseudo- Dolfin [4]⁷⁶</p>	<p>[...] misser Stefano Vaivodo capitaneo de li Ungarj el qual iera la segonda persona appreso al Re [...]. [f. 104^r]</p>		<p>[...] entro i quali fo prexe misser Stefano Vaivode el qual iera capitaneo deli Ungurj [...]. [f. 104^r]</p>	<p>[...] & siando anda novella in Ungaria come el dicto Vaivoda iera prexo da Venetianj subito anda de gran baronj avanti el conspecto del Re digando el parente nostro Vaivoda he prexon del comun de Venesia non per tegnir la rason de la corona anzi per el Signor de Padoa, unde questo a mi non piase digando Sancta Corona tegni modo che mi volemo, & siamo disposti chel dicto misser Vaivoda retomar. E vedando el Re de Ungaria lanimo di fradeli de Vaivoda & de tuti i baroni subito scrisse al</p>		

⁷⁵ Enrico Dandolo. *Cronaca Veneta dall'origine della Città fino al 1373*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 102.

⁷⁶ *Cronaca di Venezia, detta di Pietro Dolfin, dall'origine della Città sino all'anno 1418*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 559.

				<i>Signor de Padoa, che in tuto per tuto volesse paxe, volesse guera & acordasse com el volesse che Vaivoda fosse tracto de le man de Venetianj, & in chasso che lui non tegnisse modo che luj insise, lui ie faria el mazor inimigo che lauesse, [...]. [f. 109^r]</i>		
Morosini [4] ⁷⁷	<i>Stefano Vaivoda chapetanio di i Hongari, el qual iera la segunda persona apreso del re [p. 52]</i>		<i>[...] intro da i qual fo prexo el Vaivoda, el qual iera chapetanio di i Ongari [...] [p. 54]</i>			
Donà [5] ⁷⁸			<i>[...] e fu preso il general de Ongari il quale era parente del Rè [...] [f. 59^v]</i> <i>[...] il Vaivoda fu meno in preson sotto il palazzo novo [...] [f. 59^v]</i>			
Veniera 791 [5] ⁷⁹	<i>[...] era un capetanio uno parente del ditto Re, et gran baron chiamato il Vaivoda, [...]. [f. 82^r]</i>	<i>il Vaivoda, nievo del Re [f. 82^r]</i>		<i>il Vaivoda suo Nevodo [f. 82^r]</i> <i>[...] che suo Nievo [...] [f. 82^r]</i>		
Trevisan [-5] ⁸⁰	<i>Signor Stefano Vaivoda [f. 123^r, col. 2]</i>		<i>Stephano Vaivoda capitano</i>			

⁷⁷ *The Morosini Codex* (editori Michele Pietro Ghezzi, John Melville-Jones și Andrea Rizzi), 2 volume, Padova, Archivio del Litorale Adriatico, 1999-2000.

⁷⁸ Antonio Donà. *Cronaca Veneta dall'anno 687 al 1479*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 10.

⁷⁹ *Cronaca Veniera*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 791.

⁸⁰ Nicolò Trevisan. *Cronaca di Venezia fino al 1444*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 2567.

			Ongaro [f. 123 ^r , col. 2]			
It. VII. 2544 [6] ⁸¹	[...] et hera suo capitano uno che se chiamava Vayvoda lo quale hera parente del Re de Ongaria [...]. [f. 66 ^r , col. 2]	Come fo preso il Vayvoda nievo del Re de Ongaria [titlu] [66 ^y , col. 1]	[...] et rimian presone el prima el capetanio Vayvoda nievo del Re de Ongaria [...]. [f. 66 ^y , col. 1]	[...] et s[apian]do lo Re de Ongaria che suo niev[o] hera preso [f. 66 ^r , col. 1]	[...] el fo lassato el nievo del Re di Ongaria [...]. [f. 66 ^y , col. 2]	
It. VII. 2570 [6] ⁸²	[...] et iera suo capitano uno che se chiamava Vaino el qual iera parente del Re de Ongaria [...]. [f. 52 ^y]	Del 1373: si come fo prexo lo Vayvoda nievo del Re de Hongaria [titlu] [f. 53 ^y]	[...] et romase per prexon prima el suo capetanio Vaivoda nievo del Re de Ongaria [f. 53 ^y] [...] fo mandadi in prexon à Veniexia [...]. [f. 53 ^y]	Et sapiando el Re de Ongaria che suo nevodo giera sta prexo [...]. [f. 53 ^y]	[...] el fo lasado el nevoda del Re de Hongaria [f. 53 ^y]	
It. VII. 793 [9] ⁸³	[...] gera capitano di diti Ongari un parente del Re di Ongaria de grande eser chiamato per nome Vaivoda, [...]. [f. 101 ^y]	il capitano di Hongari il Vaivoda nievo del Re [...]. [f. 101 ^y]				
It. VII. 2572 [-9] ⁸⁴		[...] fu il primo Steffano Transilvano [...]. [f. 46 ^y]	[...] nella quale fu preso il capetanio nemico. [f. 46 ^y]			
It. VII. 2556 [10] ⁸⁵			Et in quello tempo fo preso uno			

⁸¹ Cronaca di Venezia fino al 1382, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2544.

⁸² Gasparo Zancaruol. Cronaca di Venezia fino al 1446, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2570.

⁸³ Cronaca di Venezia dall'origine della città al 1478, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 793.

⁸⁴ Cronaca di Venezia fino al 1471, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2572.

			gram baron de Ongaria lo qual pur aveva nome misser lo Vaivoda. E fo menado in prexon in Venixia [f. 127]			
It. VII. 2559 [10] ⁸⁶	[...] e fo un Vaivoda per chapetanio. [f. 48, col. 1]	[...] chel dito Vaivoda havea molta zente [...] [f. 48, col. 1]	[...] el fo prexo el Vaivoda dongaria chapetanio de Ongari vegnudi in sechorso del Signor de Padoa [...]. [f. 48, col. 1]	[...] e siando andando le nove in Ongaria chomel dito Vaivoda iera prexo subito anda un gran moltitudine de baroni davanti la maiestade del Re digando Santa Chorona el parente nostro Vaivoda sixe in prixon ha Venixia non per tegnir le raxion de la chorona anzi per sostegnir el Signor de Padoa honde questo non volemo nij. Santa Chorona tegni che modo che vij vole. che naj siamo despostj chel Vaivoda ritorna qua. [...] E vedendo el Re dongaria lanemo di fradelj e de i parentj del Vaivoda [...]. [f. 48, col. 2]		
Abbiosi [10] ⁸⁷	[...] de i qual Onghari giera capetanio un parente del Re de Ongharia, che se chiamava messer Vaivoda; [...]. [f. 39 ⁷]		[...] e fo preso il capetanio di Ongharia messer Vaivoda nievo del Re de Ongharia. [f. 40 ⁷]	Sapudo la novella, el Re de Ongharia come suo nievo el Vaivoda era sta messo in preson dalla zente della Signoria de Venixia e che el Signor de Padova non de iera stado.	[...] el fo cavado de preson el Vaivoda nievo del Re de Ongharia [...]. [f. 40 ⁷]	

⁸⁵ Cronaca di Venezia fino al 1422, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2556.

⁸⁶ Cronaca di Venezia fino al 1427, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2559.

⁸⁷ Camilo Abbiosi detto il Seniore da Ravenna. Cronaca di Venezia dall'origine della Città fino all'anno 1443, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2052.

				<p>loi mando à dir al Signor de Padova che el fesse come el volesse, che l'intendeva che suo nievo fosse cavado de preson, doiaandosse molto contra de lui. [f. 40°]</p>		
It. VII. 2576 [10] ⁸⁸			<p>[...] fo preso un suo gran capetanio chiamato di [?] Signor Vaivoda, et per questo Signor Vaivoda el Signor de Padoa fo contento de far pace con Veniciani. [f. 58^v]</p>			
It. VII. 1586 [11a] ⁸⁹		<p>Come fo preso lo Voivoda nievo dello Rè d'Ungheria. [titlu] [f. 90°]</p>				
Zancaruo o [11a] ⁹⁰	<p>[...] el suo capitano homo magnifico Stephano Vaivoda Tiransilvano comando [...] [f. ccc xlvi^j]</p>	<p>Vayvoda chome dito de sopra era vegnudo in campo [f. ccc xlvi^j b] La zente del Re soto la conduta de Transilvan Vayvoda. [f. ccc lvij^a]</p> <p>El capitano Vaivoda del qual esso Francho era</p>	<p>prinderea lui Vaivoda [pff ccc xlviij^v - ccc xlviij^j]</p>			<p>Foarte detaliatà cu privire la luptele contra lui Vaivoda</p>

⁸⁸ *Cronaca di Venezia fino al 1501*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2576.

⁸⁹ *Cronaca Veneta dal principio della città fino al 1450*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 1586.

⁹⁰ *Cronaca Veneta supposta di Gasparo Zancaruo, dall'origine della Città fino al 1446*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 1274.

		cavalieri [...]. [f. ccc xlviii]			
Erizzo [11a] ⁹¹	[...] iera capitania uno parenta del Re de Ongaria che se chiamava el Vaivoda [f. 199]	Como fo prexo lo Vaivoda nievo dello Re de Ongaria [1373] [titlu] [f. 199 ^o]	[...] et fonno prexo el Vaivoda capitania [...] [f. 200 ^o]	[...] et el Vaivoda fo messo in prexon de sora el palazzo nuovo, [...]. [f. 200 ^o]	[...] siando andato novelle al Re de Ongaria, como el Vaivoda suo nievo iera sta prexo alla battaja della zente della Signoria de Venexia et chel Padoan non de iera stado fuora alla battaja, et chel iera morto assaissimi de i suo Ongari, et subbito andanno una gran moltitudine de baroni al conspetto del Re de Ongaria digando: Santa Corona el parente nostro Vaivoda si xe in prexon in Venexia et non per tegnir le raxon della corone, anzi per sostegnr el Signor de Padova onde in questo nui non volem, digando, Santa Corona, tigni, che muodo nui vole, che nui semo disposti, chel Vaivoda retorna qui, prezò che nui no volem, che'l perisia per algun muodo del mondo. Et vedando el Re de Ongaria l'anemo de i fradelli, et de i parenti del Vaivoda, et altrosi de tutti i baroni, subbito scrisse, et mandò à dir al Signor de Padova che in tutto, et per tutto volesse paxe, o volesse guerra, et accordarsese, como el volesse con

⁹¹ Cronaca Veneta attribuita a Marcantonio Erizzo, fino al'anno 1495, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 56.

				<i>Venetiani et che senza plui dir, che l' intendeva, che so nievo Vaivoda fosse cavado per prexon, et fosse tratto dalle man de Venetiani et sia messo in liberta, et in caxo, che non lui i sarave contrario, et che li vegneria addosso, como mortal nemigo, doiandose molto contra de lui. [f. 201]</i>		
It. 2560 [11b] ⁹²	VII. [...] e de i diti Hongari iera capitano uno parente del Re de Hongaria, el qual era Voivoda. [f. 101 ^v]		Item fo prexo el capetanio de Hongari el Voivoda nievo del Re [...]. [f. 102 ^r] [...] el dito Voivoda fo messo in prexon sovra el palazzo nuovo. [f. 102 ^v]	<i>Sapuda la novella, el Re de Ongaria como el Voivoda suo nievo era stado preso a la bataglia dala zente dela Signoria de Venexia e chel Signor de Padoa non gera stado luy in persona in bataglia, mando a dir al dito Signor chel fesse chome el volesse, che luy intendeva che so nievo fosse cavado de prexon dogiandosse molto contra de luy. [f. 102^v]</i>	[...] el fo chavado de prison el sopradito Voivoda nievo del Re de Ongaria. [f. 102 ^v]	
It. 2563 [11b] ⁹³	VII. [...] era capetanio uno Vaivoda parente del Re de Ongaria [f. 24 ^v]		Et fo preso el Vaivoda capetanio de Ongari nievo del Re de Ongaria. [f. 24 ^v] El ditto Vaivoda con molti baronj fo mandado a Venexia et quellj fo messi in		Al qual, per la Signoria li fo donado i presonj che era in Torresella. Tra i altri el nievo del Re de Ongaria, el qual insido, regratio asaj messer lo Doxe, promettandol	Episodul: plasat sub doge Marco Corner

⁹² Cronaca di Venezia fino al 1432, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2560.

⁹³ Cronaca di Venezia fino al 1441, Biblioteca nazionale Marciana, manuscritul It. VII. 2563.

			<i>preson, in Torresella. [f. 24^v]</i>		<i>i chel fara chel Re de Ongaria sara amigo della Signioria de Venexia. [f. 25^v]</i>	
Barbaro [~11] ⁹⁴	<i>E fatto il Vaivoda Capetanio, el mando con molte zente in Italia. [f. 283^v]</i>	<i>[...] havendo trovato Stefano Vayvoda de Transilvania Capetanio del exercito de j Hongarj [...] [f. 285^v]</i>	<i>E romase anche preso, Stefano Vayvoda de Transilvania, gran Capetanio di Hongarj [...] [f. 285^v]</i>			
Savina [~11] ⁹⁵	<i>[...] el conte Vaivoda de Ongaria [...] [f. 149^v]</i>		<i>[...] el Vaivoda capetanio de Ongari [...] [f. 151^v]</i>	<i>[...] ando gran multitudine de baroni avanti el Re dicendoli come el suo parente Vaivoda era preson del comun de Venetia [...]. Vedendo el Re d'Ongaria l'animo delli fratelli e parenti del Vaivoda [...] [f. 152^v]</i>		
Veniera 2580 [~11] ⁹⁶	<i>[...] era un capetanio parente del ditto Re ..... [aşa in text] chiamato gran il Voivonda, [...] [f. 165^v]</i>		<i>[...] et fu preso il capetanio delli Ungari Vaivonda nievo del Re, [...] [f. 165^v]</i> <i>[...] il ditto Vaivonda capetanio fu messo in preson, al palazo novo [...] [f. 165^v]</i>	<i>Saputo la nova, il Re de Ungaria comme il Voivonda suo nevo era sta preso in bataglia dalla zente della Signoria di Venetia, et che il Signor de Padua non era stato lui in persona alla bataglia, / mandò al ditto Signor, che fusse, come volesse, che intendeva, che suo nievo fosse cavato de preson dolendosse molto contra dellui, digandoli, che in</i>	<i>[...] subito fu cavado de preson il Capitanio Voivonda nepote del Re de Ungaria [...] [f. 165^v]</i>	

⁹⁴ Daniele Barbaro. *Cronaca di Venezia fino al 1414*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 2659.

⁹⁵ Girolamo Savina. *Cronaca Veneta dal principio della Città sino al 1616*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 134.

⁹⁶ *Cronaca di Venezia fino al 1556*, Biblioteca nazionale Marciana, manuscrisul It. VII. 2580.

				tutto et per tutto volesse pace, et non guerra, et che se accordasse comme il volesse con Venetiani, et in caso che non volesse far lui li saria contrario. [ff. 165 ^r - 165 ^v]		
--	--	--	--	---	--	--

Tot ce se știe despre eventuale relații ceva mai speciale ale regelui Ludovic I cu voievozii transilvăneni este efectuarea unei vizite în sudul Transilvaniei, la 1366⁹⁷. Însă nu avem nici o dovadă a vreunei alianțe matrimoniale între Angevini și familia Lackfi. Poziția voievodului Ștefan Lackfi ca *nievolveo/nepote* "nepot de frate" sau cel puțin *parente* "rudă" al regelui maghiar constituie o inovație venețiană, care, după cum dovedesc exemplele de mai sus, a cunoscut o largă răspândire în perimetrul cronicist venețian.

Practic, dintre exemplele de mai sus, doar câteva cronici exclud respectiva apropiere familială, pe lângă cronică lui Caroldo: cronicile pe care le-am grupat în sau le-am apropiat de categoriile 2. (aparținând lui Pietro Dolfin⁹⁸, Andrea Navagero și Raffaino de Caresini), 3. (Marcantonio Sabellico și Marino Sanudo⁹⁹), 4. (Enrico Dandolo, pseudo-Dolfin, Antonio Morosini), cronică lui Nicolò Trevisan (pe care o apropiasem de categoria 5.), cronică anonimă It. VII. 2572 (apropiată de categoria 9.), o parte din cronicile categoriei 10. (It. VII. 2556, It. VII. 2559 și It. VII. 2576), una dintre cronicile categoriei 11.a. (atribuită lui Gasparo Zancaruolo) și alte două cronici apropiate de categoria 11. (Daniele Barbaro și Girolamo Savina¹⁰⁰). În plus, cronicile lui Pietro Dolfin, Raffaino de Caresini, Enrico Dandolo, Antonio Morosini și cea eronat atribuită lui Pietro

⁹⁷ Cf. Ladislav Makkai, *Histoire de Transylvanie*, Paris, Les Presses Universitaires de France, 1946, p. 108.

⁹⁸ Cu precizarea înlocuirii denumirii de *Transilvano* cu *Trevisano*. Confuzia se datorează evident erorii copistului, căruia i s-a părut mai aproape de realitățile politice venețiene regiunea trevisană decât mult mai exotica Transilvanie!

⁹⁹ Ca și în tentativa mea de a grupa diversele cronici după reprezentarea participanților la cruciada a patra, cronică lui Marino Sanudo creează probleme, în sensul că, prin compilație, autorul a preluat informațiile din surse diferite. Astfel se face că, și în descrierea campaniei de la 1373, apar incongruențe. Astfel, într-o primă descriere conducătorul trupelor maghiare este nepot al regelui (înscriindu-se astfel în tendința majorității cronicilor), pentru ca în continuare el să figureze doar ca *Messere Stefano Transilvano*, iar în final, atunci când este descrisă căderea sa în captivitate, să redevină rudă a suveranului maghiar.

¹⁰⁰ În acest caz, se înregistrează o ușoară incongruență, atunci când baronii maghiari îl avertizează pe rege că printre prizonierii închiși la Veneția se numără și „*el suo parente*”. Se poate presupune o eroare de copist, care a transcris în acest mod „*i suoi parenti*”, transformând pluralul în singular (vezi *infra*).

Dolfin reiau aserțiunea lui Caroldo, potrivit căreia voievodul era a doua persoană ca putere de la curtea regală, după însuși regele Ludovic.

Se mai poate adăuga concluzia că, dintre acestea, numai cronicile lui Pietro Dolfin (în ciuda erorii copistului), Andrea Navagero, Raffaino de Caresini, Marcantonio Sabellico, (parțial) Marino Sanudo, cronica anonimă It. VII. 2572, Gasparo Zancaruolo și Daniele Barbaro îl localizează pe respectivul *Vaivoda* în Transilvania. Restul (cronicile din categoriile 4. și 10., Nicolò Trevisan) preferă variantă mai simplă de *Steffano Vaivoda*, fără nici o determinare geografică, sau chiar de *Vaivoda de Ongaria* (cazul lui Girolamo Savina).

Toate aceste cronici nu amintesc nici o relație privilegiată între voievod și rege. Persistă întrebarea: ce anume a determinat pe ceilalți cronicari ai *Serenissimei* să insiste asupra acestei legături de rudenie?

Personal, am pune această eroare (devenită precumpănitoare în scrierile a diverși autori venețieni) pe seama a două ipotetice cauze.

Prima dintre acestea ne întoarce la cronica lui Caroldo care, la un moment dat, narează despre luarea anterioară în captivitate a unui nepot al voievodului¹⁰¹. Acest detaliu ar fi putut crea confuzii cronicarilor venețieni ulteriori care să fi consultat scrierea caroldiană. Această variantă presupune ca toate cronicile care insistă pe relația unchi-nepot dintre rege și voievod să fi fost elaborate ulterior cronicii caroldiene. Problemele de datare ale unora dintre codicele avute în vedere se constituie însă într-un serios impediment. Ar fi de ajuns ca una dintre ele să fi fost concepută anterior primei părți a secolului al XVI-lea, pentru ca întreagă această supoziție să își piardă orice valabilitate.

De aceea, optăm pentru o a doua posibilă explicație. Din tabelul prezentat mai sus, se poate urmări în câteva cazuri (cronicile lui Pietro Dolfin, pseudo-Dolfin, It. VII. 2559 și Girolamo Savina¹⁰²) intervenția baronilor maghiari pe lângă rege în intenția eliberării voievodului. Dacă Pietro Dolfin afirmă că baronii vorbeau de „*el nostro Vaivoda* [al nostru *Vaivoda*]”, în cazul cronicilor pseudo-Dolfin și It. VII. 2559 expresia devine „*el parente nostro Vaivoda* [ruda noastră *Vaivoda*]”¹⁰³, astfel încât voievodul căzut prizonier apare ca rudă a unora dintre baroni. În fața acestei intervenții, regele se decide să acționeze, dar cu precizarea „*vedendo lanimo di fradeli de Vaivoda e de tuti i baroni* [Văzând ardoarea fraților lui *Vaivoda* și a tuturor baronilor] / *vedendo lanimo di fradeli e de i parenti del Vaivoda* [Văzând ardoarea fraților și rudelor lui *Vaivoda*]”. Prin urmare, relația de rudenie a voievodului cu alți baroni aflați la curtea maghiară i-ar fi putut face pe alți autori și

¹⁰¹ Vezi *supra*, f. 308^v: „*fatti prigioni 12 Kavallieri Ungheri, tra li quali era un nepote del Vaivoda*”.

¹⁰² Se poate adăuga și cea atribuită lui Marcantonio Erizzo, însă aceasta rămâne tributară ideii înrudirii dintre rege și voievod.

¹⁰³ Expresia va deveni „*el suo parente*” la Girolamo Savina, vezi *supra*.

compilatori să împingă lucrurile mai departe și să îl propulseze pe acesta în directă relație parentală cu regele însuși, fie și pentru a da o și mai mare valoare celui pe care venețienii l-au luat ca prizonier.

În privința istoriografiei moderne, episodul campaniei antivenetiene a voievodului Transilvaniei este în general marginalizat în istoriile generale ale Republicii venețiene. La nivelul domniei dogelui Andrea Contarini, el este eclipsat de un alt eveniment, cu mult mai multe conotații și efecte, din punctul de vedere venețian, cel al „războiului Chioggi” (1377-1381), ca apogeu al confruntărilor navale veneto-genoveze. De asemenea, ar mai fi o cauză care a condus la periferizarea evenimentului din 1373, anume slaba sa prezență în cadrul cronicilor venețiene editate până în prezent, dublată de neconsultarea cronicilor aflate în manuscris fie la Veneția, fie în alte părți¹⁰⁴. Nu este de mirare că el este menționat, alături de detaliile aferente, aproape exclusiv în lucrarea care s-a bazat în bună măsură pe cronicistica venețiană aflată în stadiul de manuscris, respectiv ampla istorie a Veneției a lui Samuele Romanin. Faptul că s-a bazat pe cronicistica venețiană într-o mare măsură l-a făcut însă pe autor să preia ca atare și informația neverificată a relației de rudenie dintre voievodul Ștefan și regele Ludovic¹⁰⁵, deși cu alte ocazii trimiterile sale se fac chiar la cronică lui Giovanni Giacomo Caroldo¹⁰⁶.

Cu atât mai mult, considerăm că se impune aducerea în discuție a respectivului episod. Alături de alte asemenea evenimente încă necunoscute, s-ar contribui astfel la reconstituirea istoriei Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, la nivelul instituției voievodale.

¹⁰⁴ Conform indicațiilor sugerate de Antonio Carile, *op. cit.*, cronici venețiene se află răspândite în numeroase biblioteci și arhive din Italia (*Biblioteca nazionale Marciana* din Veneția, *Museo Civico Correr* din Veneția, Arhivele de Stat din Veneția, Biblioteca universitară din Padova, *Biblioteca Ambrosiana* și *Biblioteca Nazionale Braidense* din Milano, *Biblioteca Apostolica Vaticana*, *Biblioteca Nazionale Centrale* din Roma, *Biblioteca Oliveriana* din Pesaro), din afara spațiului italian (*Bibliothèque nationale* din Paris, biblioteca din Metz, *Oesterreichische Nationalbibliothek* din Viena, *Sächsische Landesbibliothek* din Dresda, *Bayerische Staatsbibliothek* din München, Biblioteca Națională *Szechenyi* din Budapesta, *Narodna Univerzitetna Knjizica* din Ljubljana, *British Museum* din Londra), chiar în America de Nord (biblioteca universității din Syracuse – New York, *Newberry Library* din Chicago, biblioteca Universității Harvard). Personal, am depistat și alte cronici venete la Biblioteca Querini Stampalia din Veneția și Biblioteca Civică din Padova, iar la *Biblioteca Apostolica Vaticana* sau la *Biblioteca Nazionale Centrale* din Roma se mai află și alte codice neînregistrate în studiul lui Carile.

¹⁰⁵ S. Romanin, *Storia documentata di Venezia*, ediția a II-a, vol. III, Veneția, Giusto Fuga, 1912 [1856-61], p. 244.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 245. Mai aproape de zilele noastre, John Julius Norwich, *A History of Venice*, Londra, Penguin Books, 1983, p. 241 va persista în considerarea lui „*Stephen of Transylvania*” ca nepot de frate al lui Ludovic.